

1. MÉDIUM JE METAFOROU

Ohnisko, z něhož vyzařoval americký duch, se v různých historických dobách nacházelo v různých městech. Na konci osmnáctého století bylo v Bostonu, v centru politického radikalismu, jenž odjistil zbraň k výstřelu, který bylo slyšet po celém světě – k ráně, která nemohla být vypálena nikde jinde než na bostonských předměstích. Po tomto výstřelu se všichni Američané včetně obyvatel Virginie začali v hloubi srdce cítit Bostoňany. V polovině devatenáctého století se stal symbolem Ameriky jako tavicího kotlíku – nebo alespoň její neanglické části – New York, když se na Ellisově ostrově začali vyloďovat zubožení uprchlíci ze všech koutů světa a šířit zemí své podivné jazyky a ještě podivnější způsoby. Na počátku dvacátého století ztělesňovalo průmyslové nadšení a dynamismus Ameriky Chicago, město proslulé větrem a podnikatelským sebevědomím. Je-li někde v Chicagu socha řezníka, pak tam stojí jako vzpomínka na doby, kdy Ameriku symbolizovaly především železnice, dobytek, ocelárny a podnikatelská dobrodružství. Pokud tam taková socha nestojí, pak by měla – tak jako v Bostonu připomíná zlatý věk města socha amerického revolucionáře a v New Yorku Socha svobody.

Dnes musíme metaforu našeho národního charakteru a našich tužeb hledat v nevadském Las Vegas, jehož symbolem je desetimetrový lepenkový poutač s hracím automatem a sborovou tanečnicí. Las Vegas je totiž město beze zbytku zasvěcené zábavě a jako

takové proklamuje ducha kultury, v níž veškerá veřejná komunikace stále výrazněji nabývá formy zábavy. Naše politika, náboženství, zpravodajství, sport, vzdělávání i obchod se proměnily ve stejnorodý doplněk zábavy, aniž by proti tomu veřejnost protestovala nebo to vůbec zaregistrovala. V důsledku toho všeho se pozvolna ocitáme v nebezpečí, že se ubavíme k smrti.

V době, kdy píšu tyto řádky, je prezidentem Spojených států bývalý hollywoodský filmový herec. V roce 1984 byla jedním z horkých protikandidátů hvězda nejsenzačnější televizní show šedesátých let – totiž astronaut. O jeho mimozemském dobrodružství byl přirozeně natočen film. Bývalý kandidát George McGovern účinkoval jako moderátor v populární televizní estrádě „Saturday Night Live“ stejně jako jiný kandidát mladšího data – reverend Jesse Jackson.

Bývalý prezident Richard Nixon, který jednou prohlásil, že prohrál volby jen proto, že ho zradili maskéři, mezitím senátoru Edwardu Kennedymu poradil, jak se ucházet o prezidentské křeslo: zhubnout o deset kilogramů. Ústava se o tom sice nezmiňuje, ale zdá se, že tloušťící jsou dnes z kandidatur na vysoké politické funkce vyloučeni. Plešatí možná také. Zcela jistě však ti, jejichž vzhled nemůže výrazně vylepšit kosmetické umění. Možná jsme se již dobrali bodu, kdy kosmetika nahradila ideologii jako odbornost, kterou musí politik kompetentně ovládat.

Americkým novinářům, zejména hlasatelům televizních zpráv, tento poznatek rozhodně neunikl. Většina z nich stráví více času u kadeřníka než nad scénářem, takže se jejich cech skládá z těch nejkouzelnějších stvoření na východ od Las Vegas. Federální zákon o komunikaci se o tom sice nezmiňuje, ale novináři, kteří nejsou fotogeničtí, nemají nárok oslovit televizní publikum s tím, čemu se říká „zpráva dne“. Ti, kteří „foto-appeal“ mají, pak mohou dosáhnout ročního výdělku přesahujícího milión dolarů.

Američtí obchodníci mnohem dříve než my přišli na to, že kvalita a užitná hodnota zboží je ve srovnání

s uměním jeho prezentace druhořadá, a že tedy dobrá polovina kapitalistických principů uctívaných Adamem Smithem a zavrhaných Karlem Marxem je vlastně irelevantní. Dokonce i Japonci, jejichž automobily jsou považovány za lepší než americké, vědí, že ekonomika má blíže k dramatickému představení než k vědě, což dokládá i částka, kterou automobilka Toyota ročně utratí za reklamu.

Nedávno jsem viděl Billyho Grahama ve společnosti Shecky Greena, Dionne Warwickové, Milтона Berlea a dalších teologů blahopřát Georgi Burnsovi, který oslavoval osmdesát let své kariéry na poli show businessu. Reverend Graham s Burnsem žertoval o přípravách na cestu na věčnost. Bible o tom sice neříká nic, ale reverend Graham publikum ujistil, že Bůh miluje ty, kteří dovedou druhé rozesmát. Byl to jen drobný omyl: Boha si spletl s televizní společností NBC.

Psycholožka Ruth Westheimerová řídí populární rozhlasový program a noční klub, kde posluchače informuje o sexu v jeho nekonečném množství variant a používá k tomu jazyka, jenž kdysi býval vyhrazen pro ložnice a nároží ulic. Je téměř stejně zábavná jako reverend Billy Graham a údajně jednou prohlásila: „Nesnažím se být legrační. Ale když už to tak vyjde, využiju toho. Nazve-li mě někdo bavičkou, odpovím, že je to skvělé. Uplatňuje-li profesor při vyučování smysl pro humor, lidé si látku lépe zapamatují.“⁴¹ Nezmínila se už bohužel, co si pamatují a k čemu jim to, co si pamatují, může sloužit. Jinak se ale strefila do černého: ano, být bavičem je skvělé. V Americe mají u Boha přednost ti, kteří jsou nadáni talentem bavit ostatní, ať už jde o kněze, sportovce, podnikatele, politiky, učitele nebo novináře. Nejméně zábavnými lidmi jsou v Americe profesionální komikové.

Lidé, jimž leží na srdci osud kultury – tedy ti, kteří čtou knihy, jako je tato –, vědí, že výše uvedené příklady nejsou výjimečnými, ale naopak typickými jevy. Rozklad americké veřejné komunikace a její proměnu

v show business již zaznamenali četní kritici. Jsem však přesvědčen, že většina z nich je s příběhem o původu a významu tohoto úpadku do všeobíhající triviality sotva na počátku. Odborníci, kteří se tématem důkladně zabývají, nám vysvětlují, že to, čeho jsme svědky, je reziduem vyčerpaného kapitalismu nebo naopak nechutným plodem kapitalismu dospívajícího, neurotickým dědictvím freudovského věku, odplatou za to, že jsme nechali zemřít Boha, případně že všechno pramení z věrných stínů člověka – chamtivosti a ctižádosti.

Věnoval jsem těmto výkladům velkou pozornost a netvrdím, že v nich není nic poučného. Marxisté, freudovci, žáci Claua Lévi-Strausse a dokonce ani příznivci Creation Science by neměli být bráni na lehkou váhu. A v každém případě bych se velmi divil, kdyby se mému příběhu podařilo proniknout do těsné blízkosti celé pravdy. Huxley kdesi poznamenal, že všichni musíme svá vyprávění zestručňovat, a měl tím na mysli, že nikdo z nás není tak moudrý, aby poznal celou pravdu, a nikdo nemá tolik času, aby ji sdělil, i kdyby věřil, že ji poznal, ani tak naivní obecnost, aby na to skočilo. Výklad obsažený v této knize přesto předpokládá jasnější pochopení tématu než mnohé z výkladů předešlých. Jeho hodnota by měla spočívat v přímosti pohledu, jenž vychází z poznatků, ke kterým došel před 2300 lety Platón. Pozornost soustřeďuje na formy lidské konverzace a tvrdí, že způsoby, jimiž jsme nuceni tuto konverzaci vést, mají nesmírný vliv na to, jaké myšlenky jí budeme schopni vyjádřit. Myšlenky, které vyhovují způsobům vyjadřování, se pak nevyhnutelně stávají významnou součástí dané kultury.

Slovo „konverzace“ užívám metaforicky a odkazuji jím nejen k řeči, ale ke všem technikám a technologiím, jež lidem určité kultury umožňují výměnu sdělení. Celá kultura je v tomto smyslu jednou velkou konverzací, či přesněji řečeno, souborem mnoha konverzací vedených různými symbolickými způsoby.

Tato kniha se soustřeďuje na to, jak formy veřejné komunikace regulují či dokonce diktují druh obsahu, který jsou schopné ze sebe vydat.

Výše uvedené lze ilustrovat jednoduchým příkladem, k němuž si vezměme primitivní technologii kouřových signálů. Ačkoli přesně nevím, jaké obsahy kdysi Indiáni kouřovými signály přenášeli, mohu se bezpečně vsadit, že v nich nebyla zahrnuta žádná filozofická tvrzení. Obláčky kouře nejsou dostatečně komplexní na to, aby se jimi dalo promlouvat o povaze bytí, a i kdyby byly, filozofovi z kmene Čerokiů by nutně došlo dřevo nebo plachty, ještě než by se dopravoval ke druhému axiomu. S pomocí kouře se filozofie provozovat nedá. Forma tu vylučuje obsah.

Uvažme však příklad, který nám bude bližší: jak už jsem konstatoval, v dnešním světě je nepředstavitelné, že by se o úřad prezidenta Spojených států mohl ucházet někdo jako sedmadvacátý prezident William Howard Taft, stopadesátikilogramový kolos s několika bradami. Tělesná figura mluvčího je pro myšlenkové figury zpravidla naprosto nedůležitá, je-li publikum oslovováno prostřednictvím psaných projevů, rozhlasových vln, nebo třeba kouřovými signály. V televizi je však velmi důležitá. Sto padesát kilogramů váhy, i kdyby se jejich majitel uměl vyjadřovat přímo skvěle, by snadno přehlušilo logické či spirituální nuance jeho projevu. V televizní komunikaci totiž převládá vizuální obraznost, což znamená, že televize nás oslovuje prostřednictvím obrazů, nikoli slov. Vstup image-makerů do politické arény, doprovázený úpadkem specialistů na psaní projevů, je potvrzením faktu, že televize si vynucuje jiný obsah než ostatní média. Politická filozofie se v televizi zkrátka praktikovat nedá; televizní forma pracuje proti jejímu obsahu.

Uvedu ještě jeden, komplexnější příklad: informace, obsah, nebo chcete-li náplň toho, čemu se říká „zpráva dne“, neexistovala – a ani nemohla existovat – ve světě bez médií, která by jí dala výraz. Netvrdím, že

požáry, války, vraždy či milostné pletky se kdykoli v minulosti neodehrávaly. Tvrdím pouze, že bez technologie, která by o nich informovala, jim lidé nemohli věnovat tolik pozornosti, nemohli je zahrnout mezi své každodenní záležitosti. Informace tohoto druhu jednoduše netvořily součást obsahu dané kultury. Tato myšlenka – tedy nápad, že existuje něco jako „zpráva dne“ – byla od základů vytvořena telegrafem (a od té doby posílena novějšími médii), který umožnil přenášet dekontextualizované informace neuvěřitelnou rychlostí napříč rozlehlým prostorem. Zpráva dne je fikce stvořená naší technologickou kulturou. Její podstatu docela přesně vystihuje termín „mediální událost“. Dopřáváme pozornost fragmentům událostí pocházejících ze všech koutů světa, neboť disponujeme mnoha druhy médií, která jsou svými formami předurčena k fragmentární konverzaci. Kultury bez médií dosahujících rychlosti světla – například kultury, kde jsou nejúčinnějším nástrojem překonávání prostoru kouřové signály – fenomén zprávy dne neznají. Neexistuje-li médium schopné vytvořit její formu, nemůže existovat ani zpráva dne.

Mám-li se vyjádřit, jak nejjednodušeji dovedu, tato kniha je bolestným pojednáním o nejvýznamnějším kulturním faktu Ameriky druhé poloviny dvacátého století: soumraku „věku tisku“ a nástupu „věku televize“. Tento převrat dramaticky a nevratně posunul obsah a význam veřejné komunikace, neboť dvě natolik od sebe odlišná média jako knihtisk a televize nemohou pojímat stejné myšlenky. Spolu s tím, jak slábnou vliv tisku, vnitřní náplň politiky, náboženství, vzdělávání a čehokoli, co se týká veřejných záležitostí, musí být pozměněna, „přeformátována“, převyprávěna v pojmech, které vyhovují televizi.

Pokud to někomu podezřele připomíná aforismus Marshalla McLuhana „médium je sdělením“, nebudu se této asociaci bránit (ačkoli je to dnes mezi uznávanými badateli, tedy mezi těmi, kteří by bez McLuhana neměli co říci, v módě). Setkal jsem se s McLu-

hanem před třiceti lety; byl jsem tehdy ještě student a on neznámý anglický profesor. Tenkrát, stejně jako dnes, jsem byl přesvědčen, že je pokračovatelem Orwella a Huxleyho – tedy prorokem –, a zůstal jsem věrný jeho učením, podle něhož lze kulturu nejjasněji prohlédnout studiem jejích konverzačních nástrojů. Mohl bych dodat, že můj zájem o tento úhel pohledu vzbudil prorok mnohem úctyhodnější než McLuhan a mnohem starší než Platón. Na myšlenku, že mediální formy upřednostňují určité druhy obsahů, a že jsou proto schopny ovládnout danou kulturu, jsem narazil už jako mladík, když jsem si četl v bibli. Mám tu na mysli především desatero, jehož druhé přikázání Izraelitům zakazuje zhotovovat jakákoli konkrétní zobrazení. „Nezobrazíš si Boha zpodoběním ničeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí.“ Tak jako mnoha ostatním přede mnou, i mně tenkrát vrtalo hlavou, proč židovský Bůh vydal předpisy o tom, jak lidé mají nebo nemají symbolicky zaznamenávat své zkušenosti. Zahrnutí takového pokynu do etického systému vypadá poněkud divně – *le-daže by jeho autor předpokládal existenci souvislosti mezi formami lidské komunikace a kvalitou kultury*. Můžeme se dohadovat, že lidé, od nichž se vyžaduje láska k abstraktnímu, univerzálnímu božstvu, by ji nedokázali projevit prostřednictvím obrazů, soch nebo jiných forem konkrétního ikonografického zobrazení. Židovský Bůh měl existovat ve Slově a skrze Slovo jako zcela nový pojem vyžadující nejvyšší řád abstraktního myšlení. Ikonografie se tak stala rouhačstvím, aby se na kulturním obzoru mohl objevit nový druh Boha. Pro lidi, kteří tak jako my prožívají proměnu kultury orientované na slovo v kulturu orientovanou na obraz, by zamyšlení nad Mojžíšovým přikázáním mohlo být užitečné. Dokonce i za předpokladu, že se ve svých dohadech mýlím, považuji hypotézu o dominantním vlivu prostředků komunikace na formování intelektuálních a sociálních témat dané kultury za moudrou a mimořádně důležitou.

Primárním a nepostradatelným prostředkem komunikace je přirozeně řeč. Řeč z nás dělá lidi, naši lidskost udržuje a svým způsobem definuje, co to znamená, být člověkem. Nechci tím říct, že kdyby neexistovaly žádné jiné komunikační prostředky, všem lidem by stejnou měrou vyhovovalo mluvit stejně o stejných věcech. O jazyce toho víme dost, abychom pochopili, jak rozdíly ve struktuře jazyků vyúsťují v rozdíly v něčem, čemu můžeme říkat „světový názor“. To, jak lidé přemýšlejí o čase a prostoru, o věcech a procesech, je výrazně ovlivněno gramatickými vlastnostmi jejich jazyka. Odvažujeme se proto popírat, že lidé jsou v názoru na uspořádání světa jednotní. Skutečnou míru rozdílností ve světovém názoru různých kultur si však lze představit jediné tehdy, vezmeme-li v úvahu množství a rozličnost všemožných nástrojů konverzace, které řeč přesahují. Kultura je sice konstruktem řeči, na její rekonstrukci se však podílejí všechny formy komunikace – od malby přes hieroglyfy až k abecedě a televizi. Každé médium, stejně jako sám jazyk, dává vzniknout jedinečnému způsobu komunikace tím, že myšlení, vyjadřování i senzibilitě poskytuje nový orientační bod. To je ovšem právě to, co chtěl McLuhan říci svým výrokem, že „médium je sdělením“. Jeho aforismus si však přesto říká o dodatek, neboť v jeho původním znění hrozí záměna pojmů sdělení a metafora. Výraz „sdělení“ se vztahuje na specifické, konkrétní tvrzení o světě. Mediální formy, včetně symbolů, jimiž je nám dovoleno konverzovat, však taková tvrzení nepronášejí. Podobají se spíše metaforám, které nenápadně a nevtíravě, ale účinně vnucují své definice reality. Ať už vnímáme svět prostřednictvím řeči, tištěného slova nebo televizní kamery, naše média-metafory nám jej předem klasifikují, člení, rámují, rozšiřují, redukují, přibarvují. Jak poznamenal Ernst Cassirer,

zdá se, že fyzické reality proporcčně ubývá spolu s rozvojem symbolické činnosti člověka. Místo aby

se zabýval věcmi samotnými, člověk v jistém smyslu permanentně rozmlouvá sám se sebou. Natolik se zavinul do lingvistických forem, uměleckých obrazů, mytických symbolů nebo náboženských obřadů, že už nic nevidí a nepoznává jinak než prostřednictvím artificiálního média.²

Na tomto postavení prostředníka, v němž se média nacházejí, je však nejpozoruhodnější, že jejich vliv na to, co budeme schopni vidět a poznávat, zůstává téměř nepovšimnut. Člověka, který čte knihu, sleduje televizi nebo se dívá na hodinky, obvykle nezajímá, jak tyto události organizují a ovlivňují jeho mysl, a ještě méně ho zajímá, jakou definici světa mu kniha, televize nebo hodinky sugerují. Někteří lidé, zejména v naší době, si však těchto věcí všimají. Jedním z takových velkých pozorovatelů je například Lewis Mumford. Není typem člověka, který se dívá na hodinky jen proto, aby se dozvěděl, kolik je hodin. Ne že by se nezajímal o to, kolik hodinky ukazují – taková informace je čas od času důležitá pro každého z nás –, mnohem více ho však zajímá, jak hodiny vytvořily onu představu „čas od času“. Věnuje se filozofii hodin, hodinám jako metafoře, o níž se děti ve školách neučí a o níž hodináři nevědí už vůbec nic. „Hodiny,“ uzavírá Mumford, „jsou strojem na ‚výrobu‘ minut a sekund.“ Během tohoto výrobního procesu hodiny odcizují člověka událostem lidského života a přizívají víru v nezávislý svět matematicky měřitelných sekvencí. Vychází najevo, že koncepce „čas od času“ není ani od Boha, ani od přírody. Je to rozmlouvání člověka se sebou samotným, rozmlouvání o stroji a s pomocí stroje, který člověk vytvořil.

Mumford ve své vynikající knize *Technika a civilizace* ukazuje, jak nás od počátku čtrnáctého století hodiny proměňovaly: nejprve v majitele času, později ve strážce svého času a nakonec v otroky času. V průběhu tohoto procesu jsme se naučili neúctě ke slunci a ročním obdobím, neboť ve světě poskládaném z mi-

nut a sekund ztrácí příroda své dominantní postavení. Spolu s Mumfordem lze dokonce tvrdit, že od vynálezu hodinového stroje není už měřítkem lidských činů věčnost. Proto – přestože si tuto souvislost uvědomují jen nemnozí – má neúnavné tikání hodin k oslabení nadřazenosti Boha možná blíže než veškerá pojednání osvícenských filozofů. Hodiny zkrátka zavedly novou formu konverzace mezi člověkem a Bohem – konverzaci, z níž, jak se zdá, Bůh vychází jako poražený. Mojžíš měl možná přidat ještě jedno přikázání: Nesestrojíš mechanické zpodobení času.

Na tom, že nástup abecedy s sebou přinesl novou formu mezilidské komunikace, se dnes vědci běžně shodují. Když člověk získal schopnost své výpovědi nejen slyšet, ale i *vidět*, nešlo o žádnou maličkost, přestože ani o této události se ve školách příliš neučí. Je nicméně zřejmé, že fonetické písmo způsobilo vznik nové koncepce poznání, že dalo nový význam pojmům inteligence, publika a duchovního dědictví; to vše rozpoznal už Platón v raném stadiu vývoje textů. Ve svém Sedmém listu napsal: „Proto se žádný rozumný člověk nikdy neodváží ukládat do slov své rozumové nálezy, zvláště ne do slov nezměnitelných, jak je tomu v písmu.“ Přesto však sám psal velmi intenzivně a lépe než kdo jiný pochopil, že zakotvení názorů v písmu neznamena konec filozofie, ale její počátek. Filozofie nemůže existovat bez kritiky, a právě písmo umožnilo a usnadnilo soustavné a soustředěné zkoumání myšlenek. Písmo konzervuje řeč a předznamenává tak zrod gramatiků, logiků, rétoriků, historiků, vědců – zkrátka všech, kteří potřebují mít jazyk před očima, aby mohli odhalovat jeho významy, určovat, kde se mýlí a kde postupuje kupředu.

Platón toto všechno věděl; věděl, že písmo přivodí revoluci ve vnímání: přesun orgánu zpracování jazyka z ucha do oka. Jedna legenda dokonce praví, že ve snaze tento přesun urychlit trval na tom, aby se studenti před vstupem do jeho Akademie vzdělávali v geometrii. Je-li to pravda, pak to byla správná myš-

lenka neboť, jak poznamenal významný literární kritik Northrop Frye, „moc psaného slova netkví jen v jeho schopnosti něco připomínat: má sílu ke znovustvoření minulosti v čase přítomném, nepřináší nám jen povědomé, zapamatovatelné věci, ale dovede se zářivou intenzitou přivolávat halucinace.“⁴³

Všechny Platónovy domněnky o důsledcích užívání písma dnes antropologové plně uznávají, zejména pak ti, kteří zkoumají kultury, v nichž je řeč jediným zdrojem komplexní konverzace. Antropologové vědí, že psané slovo není – jak chtěl naznačit Frye – jen ozvěnou mluvčího hlasu. Je to úplně nový druh hlasu, dokonale vydařený kouzelnický trik. Přesně tak se písmo muselo jevit svým vynálezům, a proto by nás nemělo překvapit, že egyptský bůh Thot, jemuž se přisuzuje, že přinesl písmo králi Thamovi, byl současně bohem magie. Lidé jako my možná neshledávají v písmu nic zázračného, ale antropologové vědí, jak zvláštní a magické připadá čistě orálním kulturám – jako rozhovor s nikým a s každým zároveň. Co může být podivnějšího než ticho, s nímž se člověk setkává, když položí otázku písemnou formou? Co může být metafyzicky záhadnějšího než oslovování neviditelného publika, kterému se nevyhne žádný spisovatel? Nebo opravování vlastních myšlenek, k němuž se člověk uchyluje, neboť ví, že neznámý čtenář by s nimi mohl nesouhlasit nebo je špatně pochopit?

Připomínám toto všechno proto, že moje kniha vypráví o obrovském a hrozivém přechodu, který podstupuje náš vlastní kmen, o přechodu od magie psaní k magii elektroniky. Chci zde poukázat na to, že vstup takových technik, jakými jsou písmo nebo hodiny, do určité kultury není jen prostou extenzí lidské schopnosti spoutat čas, ale transformací způsobu myšlení – a samozřejmě transformací obsahu této kultury. Právě to mám na mysli, když přirovnávám médium k metafore. Ve škole se zcela správně učíme, že metafora definuje určitou věc tím, že ji srovnává s jinou věcí. A silou své sugestivnosti pak fixuje jistou koncepci

v naší mysli tak pevně, že si onu první věc bez té druhé už vůbec neumíme představit: světlo je vlněním, jazyk stromem, Bůh moudrým a ctihodným pánem, mysl temnou jeskyní prosvětlovanou poznáním. Pokud nám tyto metafory přestanou správně sloužit, ze samé podstaty věci si musíme najít jiné. Světlo se stane částicí, jazyk řečou, Bůh diferenciální rovnicí (jak tvrdil Bertrand Russell), mysl zahradou, jež chce být zúrodněna.

Média jako metafory však nejsou tak explicitní a jasná a jsou mnohem komplexnější. Abychom porozuměli jejich metaforickému fungování, musíme vzít v úvahu symbolické formy jimi šířených informací, zdroj těchto informací, jejich rychlost a množství, kontext, v němž se s nimi setkáváme. Jejich odhalení tedy vyžaduje určitou námahu; je třeba vynaložit jisté úsilí, než například pochopíme, že hodiny přetvářejí čas v nezávislou, matematicky přesnou posloupnost, že písmo přetváří mysl v desku popsanou zkušenostmi, že telegraf přetváří informace ve zboží. Přesto si takové hledání můžeme usnadnit, vyjdeme-li z předpokladu, že v každém nástroji, který člověk vytvořil, je zabudována myšlenka, jež přesahuje poslání věci samé. Ukázalo se například, že vynález brýlí ve dvanáctém století neznamenal jen prostou možnost nápravy poškozeného zraku, ale přivedl také člověka k myšlence, že se nemusí smířovat s tím, čím ho obdařila příroda, ani s vrtochy plynoucího času. Brýle poukázaly na to, že tělo i mysl lze zdokonalit, a potlačily tak víru v konečnost anatomického uspořádání. Nemyslíme, že by bylo přehnané, kdybychom konstatovali existenci spojitosti mezi vynálezem brýlí ve dvanáctém století a genetickým výzkumem ve století dvacátém.

Dokonce i takový přístroj jako mikroskop, jenž rozhodně není předmětem denní potřeby, v sobě skrývá ohromující myšlenku, nikoli ovšem z oblasti biologie, nýbrž psychologie. Tím, že odhalil skrytý, dosud neviditelný svět, nám mikroskop vnukl myšlenku, že i mysl by mohla mít svou strukturu.

Jestliže nic není tím, čím se zdá, jestliže nám na kůži a pod ní číhají nespátření mikrobi, jestliže viditelné je ovládáno neviditelným, pak je docela dobře možné, že někde, skryté lidskému zraku, číhá také id, ego a superego. Čím je psychoanalýza, ne-li jakýmsi mikroskopem vědomí? Odkud pocházejí naše koncepte vědomí, ne-li z metafor vyprodukovaných našimi nástroji? Co znamená, řekneme-li, že pan ten a ten má IQ 126? V lidské hlavě žádná čísla uskladněna nejsou. Inteligence se vyskytuje ve formě kvantitativních hodnot jako měřitelná veličina jen tehdy, jsme-li ochotni tomu věřit. A proč tomu věříme? Protože máme nástroje, které nám napovídají, že vědomí je právě takové. Informace o tom, čím je naše tělo, pro nás zpracovávají naše myšlenkové nástroje, jako třeba tehdy, hovoří-li někdo o svých „biologických hodinách“, když mluvíme o „genetických kódech“, máme-li někoho přechteného jako knihu nebo když výraz naší tváře signalizuje, co hodláme udělat.

Když Galileo poznamenal, že jazyk přírody je vepsán do matematiky, myslel to pouze metaforicky. Příroda sama o sobě neumí mluvit. Stejně tak vědomí, tělo nebo – abychom se drželi tématu této knihy – politické instituce. O přírodě a o sobě samých rozmlouváme v libovolných „jazycích“, které jsou k tomu vhodné a jež to umožňují. Přírodu, inteligenci, motivaci či ideologii nevnímáme takové, jaké jsou, ale podle toho, jaké jsou naše jazyky. A naše jazyky jsou našimi médii. Naše média jsou našimi metaforami. Naše metafo-ry tvoří obsah naší kultury.

2. MÉDIA JAKO EPISTEMOLOGIE

Chci v této knize demonstrovat, že v Americe došlo k obrovskému posunu v oblasti médií coby metafor a že v důsledku toho se podstatná část obsahu veřejné komunikace zvrhla v nebezpečné nesmysly. Z této perspektivy je můj úkol v následujících kapitolách zcela jednoznačný. Musím demonstrovat, že za vlády knihtisku byla komunikace uvnitř americké společnosti jiná než dnes – obecně řečeno koherentní, seriózní a racionální –, a ukázat, jak se po nástupu televize smrštila a jak ji opanovala absurdita. Aby si však čtenář mou analýzu případně nevyložil jako obehnané akademické stesky, jako nějaký elitářský protest proti televiznímu braku, musím nejprve zdůraznit, že středem mé pozornosti není ani estetika, ani literární kritika, ale epistemologie. Proti braku jako takovému nic nemám a dobře vím, že tištěnými slátaninami by se dal bez problémů zasypat celý Grand Canyon. Televize je ještě příliš mladá na to, aby mohla v produkci braku s tiskem soutěžit.

Nemám tedy žádné námitky proti televiznímu braku. Na televizi je brak dokonce to nejlepší, neboť nemůže nikoho a nic vážně ohrozit. Měřítkem kultury kromě toho není nezastíraná produkce trivialit, ale to, co kultura pokládá za signifikantní. Tady je těžiště našeho problému; televize je totiž nejtriviálnější a tedy i nejnebezpečnější tehdy, má-li vysoké ambice a prezentuje-li se jako nosič významné kulturní komunikace. Ironií je, že přesně toto kritikové a intelektuálové od televize naléhavě požadují. Potíž s tě-

mito lidmi je v tom, že televizi neberou dostatečně vážně. Stejně jako knihtisk, ani televize není ničím menším než filozofií rétoriky. Chceme-li tedy o televizi mluvit vážně, musíme se na ni dívat z hlediska epistemologie. Jakékoli jiné komentáře jsou ve své podstatě banální.

Epistemologie je spletitou a obvykle i dosti temnou disciplínou, která se zajímá o původ a podstatu poznání. Pro nás je relevantní jen ta část předmětu jejího studia, která se týká definic pravdy a pramenů, z nichž tyto definice pocházejí. Chci konkrétně ukázat, že definice pravdy jsou, alespoň do jisté míry, odvozeny z povahy komunikačních médií, která informace přenášejí, a chtěl bych zde rozebrat, jak tato média ovlivňují naše způsoby poznávání světa.

V naději, že jsem svou myšlenku dostatečně zjednodušil už v názvu této kapitoly, se mi nyní zdá užitečné vypůjčit si pár řádek od Northropa Frye, který pracuje s principem, jež nazývá *rezonance*. „Prostřednictvím rezonance,“ píše Frye, „získává specifické sdělení ve specifickém kontextu univerzální smysl.“⁴¹ Úvodem nabízí jako příklad výraz „hrozny hněvu“, jenž vychází z kontextu nadržujícího krveprolití v Edómu v biblickém Izajášovi. „Ale tento výraz,“ pokračuje Frye, „z tohoto kontextu už dávno prosákl do mnoha dalších kontextů, které místo pouhé reflexe bigotnosti dodávají lidskému údělu důstojnost.“⁴² Frye rozšiřuje myšlenku rezonance i mimo oblast pouhých výrazů a vět. Rezonancí se může vyznačovat například postava v dramatu nebo v příběhu – třeba Hamlet nebo Alenka Lewise Carrolla. Také předměty mohou mít rezonanci a nejinak je tomu se zeměmi: „Nejjemnější geografické detaily dvou malých zemí, Řecka a Izraele, si našly cestu do našeho vědomí a postupně se ocitly na mapě našeho imaginativního světa nezávisle na tom, jestli jsme tyto země někdy viděli.“⁴³

Když si Frye pokládá otázku po zdroji rezonance, dochází k závěru, že jejím generátorem je metafora –

tedy síla spojovat a obdařovat významem rozmanité postoje a zkušenosti, síla, která může dřímat ve větě, v knize, v postavě či v historii. Athény jsou tak vždy a všude metaforou intelektuální vybranosti, Hamlet metaforou hloubavé nerozhodnosti, Alenčina putování metaforou hledání řádu ve světě sémantické nesignifikančnosti.

Rozloučím se nyní s Fryem (jistě by proti tomu nenamítal), ale jeho slova si přibalím na cestu. Tvrdím, že každý prostředek komunikace, každé médium je vybaveno rezonancí, neboť rezonance je vlastně metafora na druhou. Ať je původní a omezený kontext média jakýkoli, médium má schopnost z něj vykročit a vydat se směrem ke kontextům novým a nečekaným. Vzhledem ke způsobu, jakým médium řídí či organizuje naše myšlení a integruje naše zkušenosti se světem, ovlivňuje naše vědomí i společenské instituce v myriádách forem. Vliv médií je patrný i v našich konceptech úcty, dobra nebo krásy. Způsoby definice a regulace našich představ o tom, co je pravda, jsou však ovlivňovány médii vždycky.

Abych vysvětlil, jak k tomu dochází – tedy jak těžce, ale neviditelně na kulturu doléhá tzv. vnitřní tendence média –, proberu nyní tři příklady vyjadřování pravdy.

První pochází od západoafrického kmene, který nezná písmo, ale u nějž se díky bohaté orální tradici zformovala představa občanských práv.⁴ Když se rozhoří spor, znesvářené strany předstoupí před náčelníka kmene a přednesou své stížnosti. Protože nemá k dispozici psaný zákon, který by jej vedl, náčelník musí probrat široký repertoár různých přísloví a rčení a hledat takové, které se hodí na danou situaci a uspokojí obě strany. Po vynesení soudu se všechny strany shodnou na tom, že spravedlnosti bylo učiněno zadost a že se posloužilo pravdě. Čtenář samozřejmě rozpozná, že touto metodou postupoval Ježíš a ostatní biblické postavy, které žily ve výhradně orální kultuře a jimž sloužily jako prostředky objevování a odha-

lování pravdy všemožné řečové zdroje včetně mnemotechnických pomůcek, ustálených výrazů a podobností. Jak upozorňuje Walter Ong, v orálních kulturách nejsou rčení jen náhodnými pomůckami: „Jsou všudypřítomná. Formují samotný základ myšlení. Žádná komplexnější forma myšlení se bez nich neobejde, neboť se z nich skládá.“⁴⁵

Dnes používají lidé rčení a přísloví většinou tehdy, když chtějí pádně zakončit diskuse s dětmi. „Lepší vrabec v hrsti nežli holub na střeše.“ „Kdo dřív přijde, ten dřív mele.“ „Pospíchej pomalu.“ S podobnými formulkami občas vyrukujeme v roztržkách s našimi potomky, ale připadalo by nám směšné předložit je u soudu, kde se má rozhodovat o „vážných“ záležitostech. Dovedete si představit, že by se soudce otázel poroty, zda dospěla k rozhodnutí, a dostalo by se mu odpovědi: „Chybovat je lidské a odpouštět božské“? Nebo ještě lépe: „Císaři, co je císařovo, a Bohu, co je boží“? V prvním okamžiku by byl soudce snad i okouzlen, ale pokud by okamžitě nenásledovalo „seriózní“ jazykové vyjádření, porota by se možná odporoučela s delším trestem než ti nejprovinilejší obžalovaní.

Soudci, právníci ani obžalovaní nepovažují rčení a přísloví za relevantní reakci na právní rozpravu. Od kmenového náčelníka je odděluje metaforická role média. To proto, že v soudním řízení založeném na tištěném slovu, kde metodu hledání pravdy definují a upravují právnícké knihy, výtahy ze spisů, citace a jiný psaný materiál, ztratila orální tradice většinu své rezonance – i když ne všechnu. Svědectví se poskytuje ústní formou – na základě očekávání, že mluvené, nikoli psané slovo je pravdivějším obrazem svědkovy mysli. V některých soudních síních si členové poroty nesmějí zapisovat poznámky a také nedostávají psanou kopii soudcova výkladu zákona. Předpokládá se, že porotci pravdu – nebo její opak – *uslyší*, místo aby si ji přečetli. Můžeme tedy konstatovat, že v naší koncepci právní pravdy je rozpor. Na jedné straně je tu zbytková víra v řeč samotnou a v její sílu

být nositelkou pravdy, na druhé straně je zde mnohem silnější víra v autenticitu psaných a zvláště tištěných dokumentů. Tato druhá víra je jen velmi málo tolerantní k poezii, příslovím, rčením, podobenstvím a vůbec k jakýmkoli formám orální moudrosti. Zákon představuje to, co sepsali zákonodárci a soudci. Právníci v naší kultuře nemusejí být moudří; je pouze třeba, aby měli dobré instrukce.

Podobný paradox se vyskytuje i na univerzitách, a provází jej také zhruba podobné rozložení rezonance; také zde přežívá několik zbytkových tradic založených na představě mluvené řeči jako primárního prostředku vyjadřování pravdy. Z větší části jsou však univerzitní koncepce pravdy úzce spjaty se strukturou a logikou tištěného slova. K rozvedení této myšlenky použiji vlastní zkušenost, kterou jsem získal během stále ještě velmi populárního středověkého rituálu zvaného doktorské ústní zkoušky. Říkám-li *středověkého*, myslím to doslova, neboť ve středověku studenti skládali zkoušky výlučně ústní formou a tato tradice se předává dále podle předpokladu, že kandidát musí být schopen o své písemné práci kompetentně promlouvat. Na písemné práci však přirozeně záleží nejvíce.

V případě, který mám na mysli, byl problém legitimní formy vyjadřování pravdy doveden do polohy, s jakou se setkáváme jen velmi zřídka. Jistý kandidát zahrnul do své disertační práce poznámku, která měla dokumentovat citát. Poznámka zněla: „Sděleno autorovi práce v hotelu Roosevelt 18. ledna 1981 v přítomnosti Arthura Lingemana a Jerrolda Grosse.“ Poznámka přivábila pozornost čtyř z pěti examinátorů. Všichni shledali, že je to stěží přijatelná forma odkazu, a vyjádřili přesvědčení, že by měla být nahrazena citací z nějaké knihy nebo časopisu. „Nejste novinář,“ poznamenal jeden z profesorů, „měl byste být vědec.“ Kandidát možná nevěděl o žádném publikovaném záznamu toho, co se dozvěděl v hotelu Roosevelt, a snad proto se bránil argumenty, že byli přítomni

svědkové, kteří mohou přesnost citátu potvrdit, a že pravdivost myšlenky nezávisí na formě jejího přenosu. Unesen vlastní výmluvností argumentoval kandidát dále tím, že v jeho práci je přes tři stovky odkazů na publikovaná díla a že přesnost těchto odkazů si zkoušející pravděpodobně prověřovat nebudou. Chtěl tím vším vlastně vznést otázku: „Proč předpokládáte, že citace tištěné informace jsou přesné, zatímco citace ústně sdělené informace nikoliv?“

Odpověď, které se mu dostalo, se nesla přibližně v tomto duchu: V tom, že forma přenosu myšlenky je pro myšlenku samotnou irelevantní, se mýlíte. V akademickém světě je publikovanému slovu přisuzována větší prestiž než slovu mluvenému. Předpokládá se, že v mluveném jazyce lidé formulují nedbaleji než při psaní. O psaném textu člověk přemýšlí a kontroluje ho po sobě, revidují jej odborníci a vydavatelé. Snáze se ověřuje nebo vyvrací a má neosobní a objektivní charakter, což je nepochybně důvodem, proč se i vy sám ve své práci neoznačujete jménem, ale jako „autor“. Psaný text je tedy ze své podstaty adresován světu, nikoli jednotlivci. Psané slovo přetrvává, mluvené slovo se rozplývá – proto je písmo pravdě blíže než řeč. Jsme nadto přesvědčeni, že i vy budete raději, když vám komise potvrdí složení zkoušky na papíře (složíte-li ji), než kdyby vám to pouze sdělila. Náš psaný výrok bude reprezentovat „pravdu“. Kdybychom se dohodli ústně, byla by to jen nepotvrzená informace.

Kandidát se moudře rozhodl nerozvádět věc dále; naznačil pouze, že provede veškeré změny, které mu komise navrhuje, a vyjádřil přání, aby byl výsledkem ústní zkoušky opravdu potvrzen písemným dokumentem. Zkoušku složil a písemného osvědčení se v patřičný čas skutečně dočkal.

Třetím příkladem vlivu médií na naše epistemologické vzorce může být proces se Sokratem. Na úvod své obhajoby se Sokrates pětisetčlenné porotě omluvil, že si svůj projev nijak zvlášť nepřipravoval. Svým

athénským bratrům sdělil, že bude mluvit nesouvisle, žádal je, aby ho kvůli tomu nepřerušovali a aby na něj pohlíželi jako na cizince z jiného města, a slíbil jim, že bude sice vypovídat bez ozdob a řečnických efektů, ale že jim řekne pravdu. Takový začátek byl samozřejmě příznačný pro Sokrata, nikoli však pro jeho dobu. Athénští bratři – jak Sokrates velmi dobře věděl – totiž nechápali rétorické principy a vyjádření pravdy jako dvě nezávislé veličiny. V dnešním člověku vyvolává Sokratova obhajoba mohutnou odezvu, neboť je zvyklý chápat rétoriku jako pouhý ornament – z velké většiny strojený, povrchní a nadbytečný. Pro své vynálezce – řecké sofisty v pátém století př. n. l. a jejich následníky – však rétorika nebyla jen formou dramatického představení, ale takřka nepostradatelným prostředkem uspořádání důkazního materiálu, a tedy i vyjádření pravdy vůbec.⁶

Rétorika nebyla jen klíčovou součástí athénské vzdělávacího systému (mnohem důležitější než filozofie), ale i přední uměleckou formou. Pro Řeky představovala něco na způsob mluveného psaní. Přestože kladla důraz i na ústní provedení, její síla odhalovat pravdu se skrývala ve schopnosti psaného slova postupovat v argumentaci uspořádaným způsobem. Ačkoli sám Platón tuto koncepci pravdy zpochybňoval (jak můžeme soudit ze Sokratovy obhajoby), jeho současníci věřili, že právě rétorika je tím pravým způsobem, jak nalézt a vyjádřit „správný úsudek“. Pohrdání rétorickými pravidly, vyjadřování myšlenek nahodile, bez správného důrazu či patřičného zaujetí bylo chápáno jako zatěžování intelektu publika a šíření nepravdy. Můžeme se tedy domnívat, že mnozí z 280 porotců, kteří během tribunálu rozhodli o Sokratově vině, tak učinili proto, že jeho chování odporovalo jejich chápání souvislosti mezi pravdou a způsoby jejího vyjadřování.

Tímto i předcházejícími příklady směřuji k poznatku, že pojetí pravdy je těsně svázáno s tendencí ve formě vyjádření. Pravda se nezjevuje a nikdy nezje-

vovala „nahá“. Nezejví-li se v příslušném hávu, není uznána; jinými slovy, pravda je jistý druh kulturního předsudku. Každá kultura pokládá za nejautentičtější vyjádření pravdy určité symbolické formy, které jiná kultura vnímá jako triviální nebo irelevantní. Řekové v Aristotelově době a další dva tisíce let poté považovali za nejdokonalejší způsob odhalování vědecké pravdy odvozování povahy věcí ze souboru samozřejmých předpokladů; tím lze vysvětlit Aristotelovu víru, že ženy mají méně zubů než muži nebo že děti počaté v období severních větrů jsou zdravější. Aristoteles byl ženatý dvakrát, ale pokud je nám známo, ani jednu ze svých žen nepožádal o svolení spočítat jí zuby. A pokud jde o jeho gynekologické názory, s jistotou můžeme usuzovat, že se k nim nedopracoval dotazníkovou metodou ani se neschovával někde za závěsem. Něco takového by pokládal za vulgární a zbytečné, protože to nepředstavovalo pravý způsob ověřování pravdivosti věcí. Jazyk deduktivní logiky nabízel větší jistoty.

Z Aristotelových předsudků si však nesmíme tropit žerty příliš ukvapeně. Máme dost svých vlastních; například rovnítko, které my, moderní lidé, klademe mezi pravdu a kvantifikaci. Tento předsudek nás neuvěřitelně přibližuje mystické víře Pythagora a jeho následovníků, kteří se pokoušeli celý život podřídit nadvládě čísel. Mnoho psychologů, sociologů, ekonomů a dalších moderních kabalistů vychází z toho, že pravdu jim prozradí výhradně čísla. Dovedete si představit, že by moderní ekonom popsal stav životní úrovně básní, vyprávěním historiky o tom, co se mu přihodilo, když šel v noci po St. Louis, nebo příslovími a podobnostvými, třeba tím o boháči, velbloudu a uchu jehly? První způsob by byl pokládán za irelevantní, druhý prostě jen za žertovný a třetí za dětinský. A přesto není pochyb, že tyto jazykové formy jsou schopny vyjádřit pravdu o ekonomických i jakýchkoli jiných vztazích, a různí lidé je k tomu také skutečně použili. Moderní člověk, jehož myšlení je zahlušeno

různými mediálními metaforami, však věří, že ekonomickou pravdu dovedou nejlépe odhalit a vyjádřit čísla. Možná že ano. Nehodlám se o to přít. Rád bych jen poukázal na to, že v oblasti forem, jimiž lze vyjádřit pravdu, panuje jistá míra libovůle. Nesmíme zapomenat, že Galileo řekl jen to, že do matematiky je vepsán jazyk *přírody*. Neřekl, že je do ní vepsáno celé veškerenstvo. Dokonce ani pravda o přírodě nemusí být vyjádřena jen matematicky. Po většinu lidské historie byl jazykem přírody jazyk mýtů a rituálů, a mohli bychom dodat, že tyto formy svými vlastnostmi přírodu nijak neohrožovaly a podporovaly víru, že lidské bytosti jsou její součástí. Člověku, který je připraven rozmetat planetu na kousky, nepřisluší právě hrdost na to, že našel jedinou správnou formu, jak o přírodě hovořit.

V tom, co říkám, se neskrývá obhajoba epistemologického relativismu. Některé formy vyjadřování pravdy jsou lepší než jiné, a mají proto zdravější vliv na kulturu, která si je osvojí. Jak doufám, podaří se mi vás přesvědčit, že úpadek epistemologie založené na tištěném slově a současný vzestup epistemologie „věku televize“ má závažné důsledky pro veškerý veřejný život a že se z nás každou minutou stávají stále větší hlupáci. A právě to mě nutí tvrdě prosazovat tezi, že váha, jež se připisuje jakékoli formě vyjadřování pravdy, je funkcí vlivu komunikačního prostředí. Prvořadý epistemologický axiom vždycky zněl „věřit znamená vidět“. Spolu s tím, jak kulturu poznamenávaly proměny médií, se však vynořovaly a zase upadaly i jiné axiomy: „věřit znamená říci“, „věřit znamená číst“, „věřit znamená spočítat“, „věřit znamená cítit“. Tak, jak kultura postupovala z orální epochy přes epochu písma a tisku k epoše televize, proměňovala se spolu s ní i její představa o tom, co je pravda. Každá filozofie je filozofií jistého životního období, znamenal Nietzsche. Mohli bychom doplnit, že každá epistemologie je epistemologií jistého stupně vývoje médií. Pravda, tak jako samotný čas, jsou produktem

rozmluvy, kterou vede člověk sám se sebou prostřednictvím komunikačních technik, jež vynalezl.

Je-li inteligence definována především jako schopnost chápat pravou povahu věcí, pak z toho vyplývá, že způsob, jakým chápe inteligenci ta která kultura, je odvozen z povahy jejích významných forem komunikace. V čisté orální kultuře bývá inteligence často spojována s aforistickou duchaplností, tedy s talentem vytvářet kompaktní rčení s širokým spektrem použitelnosti. Z První knihy Královské se dozvídáme, že moudrý Šalomoun znal tři tisíce přísloví. O tištěné slovo se opírající kultura pokládá takovéto jedince přinejlepším za podivíny, většinou však za nabubřelé otravy. Ve výhradně orální kultuře je velmi vysoce hodnocena dobrá paměť, protože tam, kde neexistuje písmo, musí paměť sloužit jako pojízdná knihovna. Zapomenout, jak se něco říká nebo dělá, představuje ohrožení celé komunity a trestuhodnou hloupost. Je-li schopen odříkat zpaměti báseň, jídelní lístek, zákon či cokoli jiného příslušník kultury založené na tisku, je to považováno jen za roztomilé. Funkčně je taková schopnost naprosto irelevantní a rozhodně není pokládána za známku inteligence.

Obecný charakter inteligence ve věku tisku musí být každému čtenáři této knihy zcela jasný. Její přiměřeně podrobné definice se přesto můžete dobrat jednoduše tak, že zvážíte, co se po vás *při četbě této knihy* požaduje. Především to, abyste po dosti dlouhou dobu vydrželi na jednom místě víceméně v klidu. Nejste-li toho schopni (ať už při čtení této nebo nějaké jiné knihy), naše kultura vás může zařadit kamkoliv na škále od hyperkinetických až k nedisciplinovaným jedincům, v každém případě však mezi ty, kteří trpí nějakým druhem intelektuálního deficitu. Knihtisk klade na naše těla i na naše myšlení poměrně přísné požadavky. Fakt, že ovlivňuje vaše tělo, je však to nejmenší. Musíte se také naučit ignorovat tvary písmenek na stránce. Abyste se dostali přímo k významu slov, která jsou z nich utvořena, musíte se naučit dí-

vat takříkajíc skrze ně. Necháte-li se strhnout tvarem písmen, stane se z vás neúnosně nevýkonný čtenář, který bude s velkou pravděpodobností považován za hlupáka. Poté co jste získali schopnost dobrat se významu a vyvarovat se přitom estetického rozptylování, žádá se po vás, abyste zaujali postoj odstupu a objektivitu. Jste tak mimo jiné postaveni před úkol, jemuž Bertrand Russell říká získání „imunity vůči výmluvnosti“; to znamená, že jste schopni rozlišovat smyslové potěšení či okouzlení ze slov nebo jejich svůdný tón od logiky argumentace. Současně však musíte být schopni odhadnout z tónu jazyka, jaký je autorův postoj k předmětu, o němž píše, a ke čtenáři. Jinými slovy, musíte umět rozlišit pouhý žert a vážný výklad. Při posuzování kvality výkladu pak musíte splnit hned několik úkolů najednou: počkat se závěrečným verdiktem až na konec výkladu, pamatovat si otázky, dokud nezjistíte, na jakém místě, kdy a zda vůbec na ně text odpovídá, a vystavit text protiargumentům vycházejícím ze všech vašich relevantních zkušeností. Zkušenosti nebo znalosti, které se výkladu netýkají, si naopak musíte umět nechat pro sebe. Během příprav na celý tento proces se musíte zbavit víry v magickou sílu slov a především se naučit jednat se světem abstraktních formulací, protože v této knize je jen velmi málo výrazů a vět, které vyžadují, abyste si vybavili konkrétní obraz. V tištěné kultuře máme sklony říkat o neinteligentních lidech, že je potřeba jim „to namalovat“. Inteligence předpokládá, že se bez problémů obejdeme bez obrazů a budeme schopni orientovat se v oblasti abstraktních pojmů a zobecnění.

Schopnost splnit všechny tyto a další úkoly spolu vytváří v kultuře, jejíž pojetí pravdy je organizováno kolem tištěného slova, základní definici inteligence. V nadcházejících dvou kapitolách chci ukázat, že Amerika osmnáctého a devatenáctého století – snad žádná kultura nebyla orientována na tisk silněji – odpovídala této definici. Cílem dalších kapitol je doložit, že ve století dvacátém se v důsledku náhrady sta-

rých médií novými naše pojetí pravdy a představa o inteligenci změnila.

Nerad bych však tuto záležitost zjednodušoval více, než je nezbytně nutné. Rád bych na závěr zdůraznil zvláště tři body, které by mohly sloužit jako obrana proti námitkám, jež má pozorný čtenář snad už na jazyku.

Za prvé, v žádném případě nemíním hlásat, že změny médií způsobují změny ve struktuře lidské mysli nebo jejích kognitivních schopnostech. Někteří tuto tezi zastávají nebo se jí alespoň přibližují (například Jerome Bruner, Jack Goody, Walter Ong, Marshall McLuhan, Julian Jaynes a Eric Havelock).⁷ Osobně mám sklon se domnívat, že mají pravdu, ale moje koncepce nic takového nevyžaduje. Nebudu se proto zatěžovat snášením důkazů ve prospěch možnosti, že například příslušníci orální kultury jsou v jakémsi piagetovském smyslu intelektuálně zaostalejší než lidé, kteří ovládají písmo, nebo že lidé televizní kultury jsou zaostalejší než všichni ostatní. Omezují se na tvrzení, že významné nové médium způsobuje změny ve struktuře komunikace, a to tím, že podporuje specifické způsoby užití intelektu, dává přednost určitým definicím inteligence a rozumu a vyžaduje specifický druh obsahu – krátce tím, že vytváří nové formy vyjadřování pravdy. Ještě jednou opakuji, že v této věci nejsem relativista a věřím, že televizní epistemologie je ve srovnání s epistemologií věku tisku méněcenná a nadto ještě nebezpečná a absurdní.

Za druhé, rád bych podotkl, že epistemologický zlom, který jsem tu načrtl a dále podrobně vylíčím, se netýká (a nebude týkat) všeho a všech. Zatímco některá stará média (například obrázkové písmo a iluminované rukopisy) a spolu s nimi i instituce a kognitivní zvyky, které podporovaly, se de facto vytrácejí, jiné formy komunikace budou přezívat vždycy: například řeč nebo písmo. Epistemologie nových forem proto nemá naprosto neomezený vliv.

Pokládám za užitečné přemýšlet o této situaci asi takto: změny v symbolickém prostředí se podobají

změnám přírodního prostředí; zpočátku se stupňují a kumulují, a potom je naráz dosaženo kritické hranice. Náhle se ukáže, že řeka, která byla dosud pomalu znečišťována, je jedovatá; většina ryb vymizí, koupání se stane životu nebezpečným. Ale dokonce i tehdy může řeka vypadat stejně jako předtím a člověk se po ní může projet na loďce. Jinými slovy, i když jí byl odňat veškerý život, řeka a s ní i některé způsoby jejího využití zůstávají na místě. Její hodnota je však podstatně nižší a zhoršený stav bolestně zasáhne celou okolní krajinu. Se symbolickým prostředím je to stejné. Jsem přesvědčen, že jsme dosáhli kritické hranice v tom, do jaké míry elektronická média rozhodně a nezvratně změnila podstatu našeho symbolického prostředí. Jsme nyní kulturou, kde informacím, myšlenkám a epistemologii neposkytuje formu tištěné slovo, ale televize. Stále ještě samozřejmě existují čtenáři a stále vychází velké množství knih; způsoby užití tisku a četby však nejsou tytéž jako kdysi, dokonce ani ve školách, které jsme pokládali za instituce, v nichž tisk nemůže být nikdy poražen. Lidé, kteří se domnívají, že tisk a televize žijí v symbióze, podléhají sebeklamu. Symbióza předpokládá rovnost, zatímco zde nemůže být o rovnosti řeči. Tisk je dnes čistě reziduální epistemologií a tento stav potvrzuje, podporován počítači, novinami a časopisy stvořenými k obrazu televizní obrazovky. Tak jako ryba, které se podaří přežít v jedovaté řece, nebo převozník, který se po ní plaví, i mezi námi stále přežívají ti, jejichž vnímání světa se zrodilo ze starších a čistších vod.

Za třetí, chci objasnit, že řeka z výše uvedené analogie tu zastupuje to, čemu se obecně říká veřejná komunikace – tedy její politické, náboženské, informační a komerční formy. Zastávám názor, že epistemologie založená na televizi znečišťuje veřejnou komunikaci a její okolí, ale netvrdím, že znečišťuje všechno. Především si neustále uvědomuji, jakou hodnotu má televize jako zdroj útěchy a radosti pro staré, nemocné a pro všechny, kteří se znenadání ocitnou sami v hotelovém

pokoji. Jsem si také vědom toho, že televize má schopnost vytvářet jakési divadlo pro masu (což je téma, kterému podle mého názoru není věnována dostatečně vážná pozornost). Jsou známy i argumenty, podle nichž – ať už má televize jakoukoli schopnost podryvat racionalitu – je její emocionální vliv tak nesmírný, že byla schopna vyvolat hnutí proti válce ve Vietnamu nebo proti některým obzvláště odpudivým formám rasismu. Tyto ani další možnosti pozitivního působení televize by neměly být brány na lehkou váhu.

Je tu však ještě jeden důvod, pro který bych byl nerad pokládán za někoho, kdo na televizi nenechá nitku suchou. Každý, kdo se jen trochu vyzná v dějinách komunikace, ví, že nové technologie s dopadem na myšlení zahrnují proces směny. Něco dávají, ale něco jiného za to výměnou berou – ačkoli ne zcela rovným dílem. Změna média nemusí nutně vyústit ve stav rovnováhy. Někdy více vytváří než ničí, někdy je tomu právě naopak. Se zatracováním nebo opěvováním bychom měli být opatrní, neboť budoucnost nás může leccím překvapit. Sám vynález knihtisku může posloužit jako paradigmatický příklad. Přispěl sice k vývoji moderní myšlenky individualismu, ale rozvrátil středověký smysl pro komunitu a integraci. Tisk stvořil prózu, ale poezii proměnil v exotickou formu vyjadřování pro pár vyvolených. Umožnil rozvoj moderní vědy, ale náboženské cítění změnil v pouhou pověru. Napomohl růstu národního státu, ale patriotismus se tím stal podlým a téměř smrtelným citem.

Z mého pohledu čtyři sta let knihtisku přirozeně znamenalo mnohem více nálezů než ztrát. Většina moderních představ o způsobech užití intelektu, například naše pojetí vzdělání, poznání, pravdy a informací, byla zformována tištěným slovem. Pokusím se dále doložit, že s tím, jak je tisk odsouván na kulturní periferii a jeho místo v centru přebírá televize, nebezpečně klesá serióznost, jasnost a především hodnota veřejné komunikace. Otevřenou otázkou zůstává, přinesli-li tato změna rovněž jisté pozitivní důsledky.